MUSTAQILLIK YILLARIDA O‘ZBEKISTONDA TARIXIY XOTIRANI TIKLASH VA MILLIY QADRIYATLARNI QAYTA TIKLASH SIYOSATI

Saburov Zafarbek Sabirovich
Urganch shahar hokimligi tashkiliy-kadrlar guruhi rahbari
z.s.zafarbek@mail.ru
s.z.saburov@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.22994284

Annotatsiya. Maqolada mustaqillik yillarida, ayniqsa Yangi O‘zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan tarixiy xotirani tiklash va milliy qadriyatlarni qayta tiklash siyosatining mazmuni, asosiy yo‘nalishlari va bosqichlari ilmiy adabiyotlar tahlili asosida yoritilgan. Milliy bayramlarning qayta tiklanishi, buyuk allomalar merosining o‘rganilishi, qatag‘on qurbonlari va jadid ma’rifatparvarlari xotirasining abadiylashtirilishi hamda Uchinchi Renessans g‘oyasi masalalari tahlil qilingan.
Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, tarixiy xotira, milliy qadriyatlar, milliy o‘zlik, Uchinchi Renessans, ma’naviyat, qatag‘on qurbonlari, jadidlar, tarixshunoslik.

Аннотация. В статье на основе анализа научной литературы освещаются содержание, основные направления и этапы политики восстановления исторической памяти и возрождения национальных ценностей, осуществляемой в годы независимости, особенно в условиях Нового Узбекистана. Проанализированы вопросы возрождения национальных праздников, изучения наследия великих мыслителей, увековечения памяти жертв репрессий и джадидов-просветителей, а также идеи Третьего Ренессанса.
Ключевые слова: Новый Узбекистан, историческая память, национальные ценности, национальная идентичность, Третий Ренессанс, духовность, жертвы репрессий, джадиды, историография.

Abstract. Based on an analysis of the scholarly literature, the article examines the content, main directions and stages of the policy of restoring historical memory and reviving national values pursued during the years of independence, particularly under the conditions of New Uzbekistan. The revival of national holidays, the study of the heritage of great scholars, the commemoration of victims of repression and of the Jadid enlighteners, as well as the idea of the Third Renaissance are analyzed.
Keywords: New Uzbekistan, historical memory, national values, national identity, Third Renaissance, spirituality, victims of repression, Jadids, historiography.

KIRISH

Har qanday xalqning milliy o‘zligi uning tarixiy xotirasi, madaniy merosi va avloddan avlodga o‘tib kelayotgan qadriyatlar tizimi bilan chambarchas bog‘liqdir. Sovet davrida O‘zbekiston xalqining tarixi asosan hukmron mafkura talablari asosida talqin qilindi, ko‘plab tarixiy shaxslar faoliyati bir yoqlama baholandi yoki umuman tilga olinmadi, diniy va milliy

bayramlar cheklandi, qatag‘on qurbonlari haqidagi haqiqat yashirildi. Natijada jamiyat tarixiy xotirasida jiddiy bo‘shliqlar paydo bo‘ldi. 1991-yilda davlat mustaqilligining qo‘lga kiritilishi bu bo‘shliqlarni to‘ldirish, milliy tarixni xolis o‘rganish va boy ma’naviy merosni qayta tiklash imkoniyatini yaratdi. Navro‘z va diniy bayramlarning rasmiy tiklanishi, tarixiy shaharlar va buyuk allomalar yubileylarining keng nishonlanishi bu jarayonning dastlabki natijalari bo‘ldi. 2017-yildan boshlab esa mazkur siyosat sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarildi.

Prezident Sh.M. Mirziyoyev tarixiy merosni chuqur o‘rganishni Yangi O‘zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini yaratishning muhim sharti sifatida belgiladi [3]. “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”da ham ma’naviy-ma’rifiy sohani rivojlantirish va milliy qadriyatlarni asrash ustuvor vazifalar qatorida ko‘rsatildi [4]. Shunga qaramay, ushbu siyosatning mazmuni va natijalari ilmiy adabiyotlarda turlicha baholanmoqda, bu esa masalani qiyosiy tahlil qilishni dolzarb qiladi. Maqolaning maqsadi tarixiy xotirani tiklash va milliy qadriyatlarni qayta tiklash siyosatining asosiy yo‘nalishlarini ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilish va uning milliy o‘zlikni mustahkamlashdagi o‘rnini baholashdan iborat.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot tarixiylik, ob’yektivlik va tizimlilik tamoyillariga asoslangan. Qiyosiy-tarixiy tahlil usuli yordamida tadqiqotchilarining qarashlari solishtirildi, muammoli-xronologik usul orqali siyosatning rivojlanish bosqichlari aniqlandi. Mavzuga oid adabiyotlarni shartli ravishda uch guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhni davlat rahbarining asarlari va me’yoriy hujjatlar tashkil etadi, ular tarixiy xotira siyosatining konseptual asoslarini belgilab beradi. Sh.M. Mirziyoyevning “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” asarida tarixiy meros va milliy qadriyatlar jamiyat birligini ta’minlovchi omil sifatida talqin qilingan [1]. “Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari” asarida esa milliy tiklanish bosqichidan milliy yuksalish bosqichiga o‘tish g‘oyasi asoslanib, tarixiy xotiraning bu jarayondagi o‘rni ko‘rsatilgan [2]. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida tarixiy merosni o‘rganish Uchinchi Renessans konsepsiyasi bilan bevosita bog‘langan [3].

Ikkinchi guruhni o‘zbek va rus tilidagi ilmiy tadqiqotlar tashkil etadi. D.A. Alimovaning tarix fanining nazariy-metodologik muammolariga bag‘ishlangan asarida sovet davri tarixshunosligidan xoli bo‘lgan yangi yondashuvlarning shakllanishi tahlil qilingan [5]. A. Ziyoning “O‘zbek davlatchiligi tarixi” asari milliy davlatchilik an’analarining uzluksizligini ko‘rsatishga qaratilgan bo‘lib, mustaqillik davri tarixshunosligining xarakterli namunasidir [6]. “O‘zbekistonning yangi tarixi” kitobida esa mustamlakachilik davri tarixi milliy manfaatlar nuqtai nazaridan qayta talqin qilingan [7]. S.N. Abashin postsovet Markaziy Osiyo davlatlaridagi o‘zlik izlanishlarini tahlil qilib, tarixiy xotira siyosatini keng mintaqaviy kontekstda ko‘rib chiqqan [8].

Uchinchi guruhni G‘arb tadqiqotlari tashkil etadi. A. Xolid Markaziy Osiyoning yangi tarixiga bag‘ishlangan asarida postsovet davrda milliy tarixning qayta yozilishini imperiya va sovet tajribasidan keyingi tabiiy jarayon sifatida baholagan [9]. L. Adams mustaqil O‘zbekistonda ommaviy bayramlar va madaniy tadbirlarning milliy o‘zlikni shakllantirishdagi rolini tadqiq etgan [10]. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tadqiqotchilari asosan siyosatning ma’naviy ahamiyatiga, xorijiy mualliflar esa uning

ijtimoiy-madaniy mexanizmlariga e'tibor qaratgan. Ayni paytda 2017-yildan keyingi bosqichning o'ziga xos jihatlari ilmiy adabiyotlarda hali yetarlicha yaxlit tahlil qilinmagan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar tahlili tarixiy xotirani tiklash siyosati bir-biri bilan uzviy bog'liq bir necha yo'nalishda amalga oshirilganini ko'rsatadi. Birinchi yo'nalish milliy bayram va an'analarni qayta tiklash bo'ldi. Sovet davrida cheklangan Navro'z umumxalq bayrami sifatida tiklandi, Ramazon va Qurbon hayitlari dam olish kunlari deb e'lon qilindi. L. Adams bayramlarni davlat mafkurasi va milliy madaniyatni keng ommaga yetkazishning muhim vositasi sifatida baholaydi [10]. Muallifning fikricha, bayramlarning tiklanishi jamiyatda uzilib qolgan madaniy davomiylikni qayta tiklab, avlodlar o'rtasidagi ma'naviy rishtalarni mustahkamladi.

Ikkinchi yo'nalish buyuk allomalar va tarixiy shaxslar merosini o'rganish bilan bog'liq. Mustaqillikning dastlabki yillaridayoq Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Bahouddin Naqshband, Ahmad Farg'oniy va Jaloliddin Manguberdi kabi siymolarning yubileylari keng nishonlandi, Amir Temur davlatchilik tarixining ramziy siymosiga aylandi [6]. Yangi O'zbekiston sharoitida bu jarayon institutsional tus oldi: Samarqandda Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, Toshkentda O'zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markazi tashkil etildi, xorijiy muzey va kutubxonalarda saqlanayotgan o'zbek madaniy merosini o'rganish bo'yicha keng ko'lamli loyihalar amalga oshirilmoqda [3]. Bizning fikrimizcha, bu bosqichning o'ziga xosligi shundaki, merosni targ'ib qilishdan uni ilmiy o'rganish va xalqaro ilmiy muomalaga kiritishga o'tildi.

Uchinchi yo'nalish mustamlakachilik va sovet davri fojialarini haqqoniy yoritish bo'ldi. Qatag'on qurbonlarini yod etish kunining belgilanishi, "Shahidlar xotirasi" yodgorlik majmuasi va muzeyining tashkil etilishi bu sohadagi muhim qadamlar edi [7]. Keyingi yillarda qatag'on qurbonlarini reabilitatsiya qilish ishlari faollashtirildi, arxiv hujjatlari asosida ularning nomlari va taqdirlari o'rganilib, ilmiy muomalaga kiritilmoqda [2]. Ayniqsa, jadid ma'rifatparvarlarining merosiga e'tibor keskin kuchaydi. Sh.M. Mirziyoyev jadidlarni Uchinchi Renessans g'oyasining tarixiy salaflari sifatida baholab, ularning asarlarini chuqur o'rganish zarurligini ta'kidladi [3]. Muallifning fikricha, jadidlar merosiga bunday qaytish tarixiy xotirani faqat qadimgi va o'rta asrlar bilan cheklamay, yaqin o'tmishning murakkab sahifalarini ham qamrab olishga imkon berdi.

To'rtinchi yo'nalish tarix fanining metodologik yangilanishi bilan bog'liq. D.A. Alimova sovet tarixshunosligiga xos sinfiy yondashuvdan voz kechilib, sivilizatsion va milliy manfaatlarga asoslangan yondashuvlar shakllanganini ko'rsatadi [5]. Tarixiy shaharlar yubileylari va davlatchilik tarixiga oid tadqiqotlar milliy tarixning qadimiyligi va uzluksizligini asoslashga xizmat qildi [6]. Shu bilan birga, S.N. Abashin postsovet makonida tarixni milliylashtirish jarayoni ba'zan tarixiy jarayonlarning murakkabligini soddalashtirish xavfini ham yuzaga keltirishini qayd etadi [8]. A. Xolid esa bu jarayonni sovet davrida chetga surilgan milliy tarixning tabiiy tiklanishi sifatida baholaydi [9]. Bizning fikrimizcha, bu qarashlar bir-birini inkor etmaydi, balki tarixiy xotira siyosatida mafkuraviy maqsadlar bilan ilmiy xolislik o'rtasidagi muvozanatni saqlash muhimligini ko'rsatadi. Yangi O'zbekiston sharoitida arxivlarning ochiqligini kengaytirish va xalqaro ilmiy hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan choralar aynan shu muvozanatni ta'minlashga xizmat qilmoqda [4].

Beshinchi yo‘nalish tarixiy xotirani ta’lim tizimi va yoshlar tarbiyasi orqali mustahkamlash bilan bog‘liq. Mustaqillik yillarida umumta’lim maktablari, akademik litseylar va oliy ta’lim muassasalari uchun milliy tarixga oid yangi darsliklar va o‘quv dasturlari yaratildi, ularda sovet davrida yoritilmagan yoki noto‘g‘ri talqin qilingan mavzular haqqoniy asosda berildi. Yangi O‘zbekiston sharoitida esa tarix fanini o‘qitishda faqat faktlarni yodlashga emas, balki tanqidiy fikrlash, manbalar bilan ishlash va tarixiy jarayonlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga e’tibor kuchaymoqda. Muzeylar faoliyatining modernizatsiya qilinishi, tarixiy yodgorliklarning ta’mirlanib, ziyorat va turizm ob’yektlariga aylantirilishi, televideniye va raqamli platformalarda tarixiy mavzudagi ko‘rsatuvlar, hujjatli filmlar va elektron resurslarning ko‘payishi tarixiy bilimlarning keng ommaga yetib borishini ta’minlamoqda. Muallifning fikricha, tarixiy xotiraning yosh avlod ongiga singishi uning faqat rasmiy tadbirlar orqali emas, balki kundalik ta’lim va madaniy muhit orqali uzatilishiga bog‘liq bo‘lib, aynan shu jihat ushbu siyosatning uzoq muddatli samaradorligini belgilaydi.

Oltinchi yo‘nalish milliy qadriyatlarni ijtimoiy hayotda qayta tiklash va ularni zamonaviy taraqqiyot talablari bilan uyg‘unlashtirish bilan bog‘liq. Mahalla instituti, oila, kattalarga hurmat, mehr-oqibat va hashar kabi an’anaviy qadriyatlar mustaqillik yillarida davlat siyosatining muhim tarkibiy qismiga aylandi, sovet davrida o‘zgartirilgan ko‘plab shahar, ko‘cha va mahalla nomlariga tarixiy nomlar qaytarildi. Shu bilan birga, milliy hunarmandchilik, an’anaviy musiqa, doston ijrochiligi va xalq og‘zaki ijodini asrash hamda rivojlantirishga qaratilgan xalqaro festivallar va tanlovlar tashkil etilmoqda. Bizning fikrimizcha, bu jarayonda eng muhim jihat qadriyatlarni muzey eksponati sifatida emas, balki jamiyat hayotining jonli tarkibiy qismi sifatida saqlab qolishdir. Globallashuv sharoitida milliy qadriyatlar va zamonaviy taraqqiyot o‘rtasidagi muvozanatni saqlash tarixiy xotira siyosati oldida turgan asosiy vazifalardan biri bo‘lib, uning muvaffaqiyati jamiyatning ochiqligi va milliy o‘zlikni saqlash qobiliyatini birgalikda ta’minlashga bog‘liqdir.

XULOSA

Olib borilgan tahlil natijasida mustaqillik yillarida O‘zbekistonda amalga oshirilgan tarixiy xotirani tiklash va milliy qadriyatlarni qayta tiklash siyosati milliy o‘zlikni mustahkamlashga qaratilgan izchil va kompleks jarayon bo‘lgani aniqlandi. Milliy bayramlarning tiklanishi madaniy davomiylikni ta’minladi, buyuk allomalar merosining o‘rganilishi xalqning jahon sivilizatsiyasiga qo‘shgan hissasini ko‘rsatdi, qatag‘on qurbonlari va jadidlar xotirasining abadiylashtirilishi esa yaqin o‘tmishning haqqoniy manzarasini tiklashga xizmat qildi. 2017-yildan boshlangan yangi bosqichda bu siyosat institutsional tus olib, Uchinchi Renessans g‘oyasi bilan uyg‘unlashdi. O‘zbek, rus va xorijiy tarixshunoslikdagi qarashlarning qiyosiy tahlili tarixiy xotira siyosati samaradorligi uning ilmiy xolislik va xalqaro ilmiy hamkorlikka asoslanganligiga bevosita bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent: O‘zbekiston, 2017. 488 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari. 4-jild. Toshkent: O‘zbekiston, 2020. 400 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2021. 464 b.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. URL: https://lex.uz/docs/5841063
5. Алимова Д.А. История как история, история как наука. Т. 1. Ташкент: Узбекистон, 2008. 400 с.
6. Ziyo A. O‘zbek davlatchiligi tarixi. Toshkent: Sharq, 2000. 368 b.
7. O‘zbekistonning yangi tarixi. Birinchi kitob. Turkiston chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida. Toshkent: Sharq, 2000. 464 b.
8. Абашин С.Н. Национализмы в Средней Азии: в поисках идентичности. Санкт-Петербург: Алетейя, 2007. 304 с.
9. Khalid A. Central Asia: A New History from the Imperial Conquests to the Present. Princeton: Princeton University Press, 2021. 568 p.
10. Adams L.L. The Spectacular State: Culture and National Identity in Uzbekistan. Durham: Duke University Press, 2010. 248 p.